

II. Meşrutiyet'in ilânından iki gün önce 22 Temmuz 1908'de Said Paşa'nın yedinci defa sadârete getirilmesinin ardından Meclis-i Vükelâ'ya girdi. Meşrutiyet'in ilânından sonra Harbiye ve Bahriye nâzırlarının padişahça tayini meselesinden Said Paşa'nın güç durumda kalıp istifası etmesi üzerine üçüncü defa sadârete tayin edildi (9 Recep 1326 / 7 Ağustos 1908).

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin sorumlu olmadan devlet işlerine karışması, ordunun siyasetten çekilmek istememesi, Harbiye ve Bahriye nâzırıları Ali Rızâ ve Ârif Hikmet paşaların azline itirazda bulunması, avci taburlarının başka yere gönderilmek istenmesi gibi hadiseler ve İttihat ve Terakkî ileri gelenleri arasındaki anlaşmazlıklar Kâmil Paşa'yı zor durumda bıraktı. Sadrazam Meclis-i Meb'ûsan'a izahat vermek için çağrıldı. Kâmil Paşa süre istedi. Bu süre tanınmadığı gibi meclise gelmediğinden güvensizlik kararı verildi. İkinci ve Üçüncü Ordu'nun çeşitli birliklerinden ve donanmadan gelen ve sadrazamı istibdat idaresini ihyaya çalışmakla itham eden telgraflar üzerine Kâmil Paşa görevinden çekildi (14 Şubat 1909).

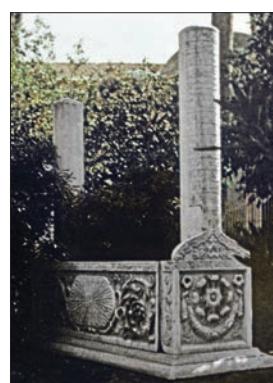
Kâmil Paşa 1911 yılında hava değişimi için Mısır'a gitti. Bu sırada Hindistan gezisine çıkan İngiltere Kralı V. George ve kraliçe kendisiyle görüşmek istediler ve kendisini gemide öğle yemeğine davet ettiler. Gemide çekilen fotoğraflarda Kâmil Paşa, kral, kraliçe, Mısır hidivi, Lord Kitchener ve diğerleri bulunuyordu. Bu olay İngiliz, Arap, Osmanlı basınında yankı buldu. Yaşılı ve eski sadrazamla İngiltere kralı görüşmede, Osmanlı ve dünya siyaseti hakkında fikir teâtisinde bulundular. Kâmil Paşa bu görüşmeyi yazılı olarak devlete bildirdi. İttihat ve Terakkî yanlışı basında ağır eleştirilere uğradı. Bir süre sonra Mısır'dan İstanbul'a döndü.

22 Temmuz 1912'de sadârete getirilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesine Şûrâ-yı Devlet reisi sıfatıyla girdi. Üç ay sonra Ahmed Muhtar Paşa'nın istifası üzere 18 Zilkade 1330'da (29 Ekim 1912) dördüncü defa sadârete tayin edildi. Bu sonuncu sadâreti esnasında Balkan savaşı ve felâketi vuku buldu. Edirne Bulgarlar tarafından işgal edildi. Barış görüşmelerinde ise şehrin hangi taraftan bırakılacağı hususunda kesin bir karara varılmıştı. Bu arada Bâbîâli Baskını meydana geldi. Harbiye Nâzırı Nâzim Paşa ve yaveri öldürdü. Sadrazam istifaya zorlandı. Böylece Kâmil Paşa'nın siyasi haya-

ti İttihatçılar'ın bu kanlı faciasıyla sona erdi (15 Safer 1331 / 24 Ocak 1913).

Kâmil Paşa, hükümetçe gösterilen lütum üzerine bir süre sonra doğum yeri olan Lefkoşe'ye gitti. 15 Zilkade 1331'de (16 Ekim 1913) orada vefat etti ve Lefkoşe'de Arap Ahmed Paşa Camii haziresine gömüldü. Kâmil Paşa iyi eğitim görmüş, zeki, ileri görüşlü, haysiyet sahibi ve dürüst bir insan olarak tanınır. Görevini en iyi şekilde ifa etmek isterdi. Siyasi tarih üzerine birçok eser okumuş, devlet işlerinde büyük tercübe sahibi olmuş ve dış politikada uzmanlaşmıştır. Bu arada devlet işlerine dair lâyiha ve arızalar kaleme almıştır. Yazlarında uzağı gören bir devlet adamının kuvvetli muhakeme ve sezîs gücü farkedilir.

Kâmil Paşa'nın üç eseri sağlığında basılmıştır. 1. *Târih-i Siyâsi-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye* (I-III, İstanbul 1325/1327). Kuruluştan Sultan Abdülmecid'in sultanatının sonuna kadar Osmanlı tarihinin siyasi bakımından yerli yabancı kaynakların işliğinde yorumlanması olup paşanın siyasi tarihe vukufunun bir göstergesidir. 2. *Kâmil Paşa'nın Âyan Reisi Saïd Paşa'ya Cevaplari* (İstanbul 1328). Said Paşa'nın üç ciltlik hâtıratının yayılmasından sonra Kâmil Paşa'yı suçlayan veya yanlış aksettilen bazı siyasi konulara açıklık getirmek amacıyla hazırlanmıştır. II. Meşrutiyet dönemi çalkantıları için önemli bir kaynaktır. 3. *Hâtırât-ı Sadr-i Esbak Kâmil Paşa* (İstanbul 1329). Kâmil Paşa siyasi hâtıralarını birkaç cilt olarak yayımlamayı planlamışsa da ancak bir cildi neşredilmiştir. Eser genel olarak çeşitli meselelere dair takdim ettiği lâyihalardan oluşmaktadır ve bir hâtırat özelliği taşımaz. Kâmil Paşa'nın şahsi evraki 1985'te Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne intikal etmiş olup bunlar daha çok Aydın valiliğine aittir (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, s. 364, 430-431).

Kibrîslî
Kâmil
Paşa'nın
Arap
Ahmed Paşa
Camii
haziresinde
bulunan
mezâri –
Lefkoşe /
Kibrîs

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, nr. 4, s. 38; BA, Y.EE, 31/1730, 1733, 1881, 1882, 1884, 1885, 1901, 1904, 2013, 2015, 2017, 2020, 2624/158/86; "Sadrazam Kâmil Paşa Evraki ve Resimleri", *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (nşr. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), İstanbul 2000, s. 364, 430-431; Mehmed Memduh [Paşa], *Esvâ'l-i Sudûr*, İzmir 1328, s. 41-43; İbnülemin – Hüseyin Hüsnâmeddin [Yasar], *Evkâfî Hümâyûn Nezâretinin Târihçe-i Teşkilâtu ve Nûzzârın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1335, s. 171-177; Ahmet Semih Mümtaz, *Târihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, İstanbul 1948, s. 106-108, 158, 160; Ali Fuat Türkgedi, *Görüp İşittiğim*, Ankara 1951, tür.yer.; Hilmi Kâmil Bayur, *Sadrazam Kâmil Paşa'nın Siyasi Hayatı*, Ankara 1954; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1955, s. 1347-1372; *Mufassal Osmanî Tarihi*, VI, 3435-3437; Danişmend, *Kronoloji*², V, 95, 96, 97, 101; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*, İstanbul 1986, s. 138-139, 141, 147, 174, 176, 222-223, 273; Nesimi Yazıcı, "Sadrazam Kâmil Paşa'nın Yabancı Basın ile İlgili Bazı Görüşleri", Prof. Dr. Bekir Küttükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 413-434; Mahir Aydin, *Şarkî Rumeли Vilâyeti*, Ankara 1992, s. 258-260, 264-265; İbrahim Alaeddin Gövsa, "Meşrutiyet Sadrazamları", *Yedigün*, nr. 309, İstanbul 1939, s. 7-9.

ATILLA ÇETİN

KİDEM

(القدم)

Allah'a nisbet edilen
selbî sıfatlardan biri.

Sözlükte "varlığının üzerinden uzun zaman geçmek" anlamına gelen **kîdem** (kadâme) kelimesi, terim olarak "Allah'ın varlığının başlangıcı bulunmaması ve başkasına ihtiyaç duymaksızın mevcut olması" diye tanımlanır. Kur'an-ı Kerîm'de kîdem kavramı Allah'a nisbet edilmekle birlikte aynı kökten gelen **kâdim** kelimesi "überinden uzun zaman geçmiş eski inançlar ve nesneler" anlamında kullanılmaktadır (Yûsuf 12/95; Yâsîn 36/39; el-Ahkâf 46/11). Ayrıca Kur'an'da "varlığının başlangıcı olmayan" manasında Allah'a nisbet edilen evvel ismiyle O'nun her şeyin yaratıcısı olduğunu ifade eden âyetler de (meselâ bk. el-Enââm 6/102; el-Furkân 25/2) kîdem sıfatının muhtevalmasını pekiştirmektedir. Hadislerde "bütün yaratıklardan önce mevcut olan varlık" anlamındaki **mukaddim** ile (Buhârî, "Da'vât", 60; Müslim, "Zikir", 70) İbn Mâce'nin rivayet ettiği esmâ-i hüsânlâ listesinde kâdim ismi Allah'a izâfe edilmektedir (İbn Mâce, "Du'â", 10).

İsbât-ı vâcib ve âlemin yaratılmışlığına ilişkin kanıtların kelâmcılarca tartışılmış-

ya başlandığı II. (VIII.) yüzyıldan itibaren kidem ve hudûs kavramları kelâm literatüründe kullanılmış, daha sonra ilâhi isimlerin ve sıfatların irdelenmesinde de aynı kavramlar ele alınmıştır. Başta Ebû Mansûr el-Mâtûridî olmak üzere bütün Sünî kelâmcıların yanı sıra Mu'tezile ve Şîa âlimleri Allah'ın kadîm bir varlık olduğunda ittifak edip O'na kadîm vasfini nisbet etmiş, kidemî ulûhiyyetin temel vasfi olarak görmüştür. Nitekim Ebû Ali el-Cübâbî ile Bağdat Mu'tezilesi kelâmcılarına göre kadîm "ilâh" anlamına gelir (Eş'ârî, s. 170, 180). Mâtûridî kidemî, Allah'ın zâtından dolayı var olmasının ve başkasına muhtaç bulunmamasının en temel şartı olarak kabul eder. Buna göre başkasına muhtaç olmayan ve varlığı zâtının gereği olan Allah hakkında kidem sıfatı zorunludur (*Kitâbü'l-Tevhid*, s. 12). Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî ümmetin Allah'a kadîm ismini nisbet etmekte icmâ ettiğini, bunun da yaratıklardan önce Allah'ın mevcudiyeti anlamına geldiğini belirtir (ibn Fûrek, s. 43).

Selef telakkisini benimseyenlerin yanı sıra (*Şerhu'l-Âkîdeti'l-Tahâviyye*, s. 54) İbn Hazm gibi âlimler Allah'a kadîm isminin verilemeyeceği görüşündedir, zira Kur'an'da bu isim Allah'ı değil yaratıkları nitelemek için kullanılmıştır. Ayrıca kadîm tabiri, sözlük anlamı itibarıyle bir varlığın diğer bir varlığa nisbetle zaman bakımından önceliğini ve eskliliğini ifade eder. İbn Hazm'a göre Allah'ın geçmişte belli bir zamanla sınırlı olmaksızın var olduğunu belirten ismi "evvel"dir. Bu isim O'nun varlığının zaman üstü olduğuna işaret etmektedir (*el-Fâsl*, II, 325-326). Ali el-Kârî de kadîmin "bütün yaratıklardan önce mevcut olmak" mânâsında kullanıldığı takdirde izâfî bir muhteva kazanacağından ilâhi isimler arasında yer almasını isabetsiz görür (*Mînehu'r-ravzî'l-ezher*, s. 27).

Allah'ın kidem sıfatıyla nitelendirilmesinde ittifak eden kelâmcılar bunun zât-sıfat ilişkisi açısından ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürmüştürler, bu görüşleri söylece özetlemek mümkündür: 1. Allah'ın kadîm olması zâtî üzerinde zâtî bir kidem sıfatından dolayı değil zâtından dolayıdır. Bu durumda kidem "varlığından önce yokluğun geçmemesi" anlamına gelir. Eğer Allah zâtının ötesinde bir kidem sıfatı ile kadîm olsaydı bu takdirde bu sıfatı başka bir kidem sıfatıyla mevcut olması gerekiirdi ki bu, sonuçta teselsüle götürür. Mu'tezile,

Eş'âriyye, Mâtûridiyye ve Şîa kelâmcılarının büyük çoğunluğu bu görüşü benimsenir (ibn Fûrek, s. 27; Kâdî Abdülcebâbâr, s. 107; Gazzâlî, s. 21; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, s. 124). Ancak Mu'tezile kelâmcıları kidemî Allah'ın zâtına ait en özel bir sıfat olarak kabul ettiğinden Sünîler'ce benimsenen mâna sıfatlarını nefyetmişlerdir (Şehristânî, I, 44; Seyfeddin el-Âmidî, s. 40). 2. Allah'ın kadîm olması zâtî ötesinde bir kidem sıfatının bulunması demektir, yani Allah kidem sıfatı ile kadîmdir; tipki ilimle âlim, kudretle kâdir, irade ile mürid olması gibi. KiDEM, Allah'ın zâtından yokluğu nefyettiği için selîb-tenzîhî sıfatlar arasında yer almaktla birlikte vûcûdî (sübûti) sıfat özelliği de taşır. Erken devir Sünî kelâmcılarından İbn Küllâb ve Ebû'l-Abbas el-Kalânî'sinin yanı sıra mütekaddîmîn devriyle yeni ilm-i kelâm devrine ait bazı Mâtûridiyye kelâmcıları bu görüştedir (Eş'ârî, s. 170; Neseffî, I, 210; Arapkirli Hüseyin Avni, s. 3; Izmirli, II, 88-89). Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî'nin kiDEMî nefsi bir sıfat olarak isimlendirdip benimsediği ileri sürülmüşse de (M. Muhyiddin Abdülhamîd, s. 74-75) İbn Fûrek bu görüşün Eş'ârî'ye nisbet edilmesinin hatalı olduğunu belirtir (*Mücerredü'l-Mâkâlât*, s. 326).

3. Allah'ın kadîm olması ulûhiyyet sıfatı bulunduğu anlamına gelir, yani kadîm ismi Allah'ın ilâh olduğunu ifade eder. Mu'tezile'den Ebû Hâşim el-Cübâbî bu görüştedir (Tehânevî, II, 1211-1212). Bu görüşlerden İbn Küllâb ile bir kısım Mâtûridiyye âlimine ait olan görüş, Sünîler'in sıfatlar konusunda benimsediği sıfat-ı meânî teorisine uygun görünmektedir. Sünî kelâmcıların çoğunu ise kiDEM konusunda Mu'tezile'ye ait olan sıfat-ı ma'nevîyye teorisini benimsemiştir.

İslâm filozoflarının tesiriyle kelâm literatüründe kiDEM zamânî, izâfî ve zâtî olmak üzere üç kısımında mütalaa edilmişdir. Var oluş zamanının başlangıcı bulunan ve varlığı üzerinden yokluk geçmeyen mevcuda "kiDEM-i zamânî ile kadîm", varlığı üzerinden uzun zaman geçen ve başkasına nisbetle daha eski olan mevcuda "kiDEM-i izâfî ile kadîm" denilmiştir. Allah'ın zâtî ile kadîm olduğunu savunan İslâm filozofları âlemi de kiDEM-i zamânî ile kadîm bir varlık kabul ederler. Allah'tan başka kadîm varlığın bulunmadığını inanan kelâm âlimleri ise âlemin hâdis olduğunu ısrarla belirtmiş ve İslâm filozoflarının kiDEM-i âlem görüşünü eleştirmiştir (eleştiriler için bk. MEŞŞÂİYYE).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kdm" md.; Cûrcânî, *et-Ta'rîfât*, "Kîdem" md.; a.mlf., *Şerhu'l-Mevâķîf*, İstanbul 1239, s. 500; Tehânevî, Keşsâf, II, 1211-1212; Buhârî, "Da'avât", 60; Müslîm, "Zikir", 70; İbn Mâce, "Du'â", 10; Eş'ârî, *Makâlât* (Ritter), s. 170, 180, 517; Mâtûridî, *Kitâbü'l-Tevhid*, s. 12; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Mâkâlât*, s. 26-28, 43, 326; Kâdî Abdülcebâbâr, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 107, 180-181; İbn Hazm, *el-Fâsl* (Umeyre), II, 325-326; Gazzâlî, *el-İktîşâd fi'l-i'tikâd*, Kahire, ts. (Mektebetü Mustafa el-Bâbî), s. 21; Neseffî, *Tebşîratü'l-edîle* (Salâmé), I, 56, 210-211; Şehristânî, *el-Mîlel* (Kîlânî), I, 44; Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'l-Erba'în* (Inş. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1406/1986, I, 132; Seyfeddin el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllâtîf), Kahire 1391/1971, s. 40; *Şerhu'l-Âkîdeti'l-Tahâviyye*, s. 54; Tef-tâzânî, *Şerhu'l-Âkâ'id*, İstanbul 1325, s. 65-66, 100; Ali el-Kârî, *Mînehu'r-ravzî'l-ezher fi şerhi'l-Fikhî'l-ekber*, Kahire 1375/1955, s. 27; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, s. 124; Arapkirli Hüseyin Avni, *İlm-i Kelâm*, İstanbul 1331, s. 3; Izmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 88-89; M. Muhyiddin Abdülhamîd, *en-Nîzâmî'l-ferîd*, Kahire 1955, s. 74-77.

 YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

KİDVÂÎ

(قدوائی)

(1878-1937)

Hindistan
Hilâfet Hareketi'nin önderlerinden,
yazar, hukukçu ve siyasetçi.

Hindistan'ın Utar Pradeş eyaletinde küçük bir kasaba olan Gadia'da doğdu. Adı Müşir Hüseyin olup önlâlı şâhîyetler yートىشتىرىن bir aileye mensuptur. İlk ve orta öğrenimini Leknev'de tamamladı, 1897'de İngiltere'ye giderek hukuk okudu. Bir müddet avukatlık yaptıktan sonra 1904'te ülkesine döndü. 1907'de Hindistan Kongre Partisi'ne katıldı. 1913'te Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be'nin kurucuları arasında yer aldı ve tüzüğünü de hazırladığı bu cemiyetin Londra'da bir şubesini açtı. I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'de kalan Kîdvâî 1920'de geri döndü ve Hindistan Hilâfet Hareketi'nin başlatılmasında etkili oldu. Bu yıllarda bir taraftan çeşitli yayınlarıyla, bir taraftan da Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be, Londra İslâm Cemiyeti ve Hilâfet Hareketi gibi kuruluşlar vasıtasiyla Osmanlılar ve hilâfet lehinde yoğun faaliyetlerde bulundu. Bu münasebetle birkaç defa İstanbul'a gelen ve burada Osmanlı devlet adamlarıyla görüşmeler yapan Kîdvâî'nin ilk ziyareti 1906'da gerçekleşti ve II. Abdülhamid tarafından madalya ile tâltif edildi. 1909'da Osmanlı or-